

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Херсонський інститут

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: Теоретико-методологічні проблеми психології

на тему:

Історичний розвиток методології психології

Виконав:
Студент групи ВШБхс-8-25-М1Б (1,6з)
Литвин Денис
Керівник:

Храпко Тетяна Анатоліївна,
канд. педагог. наук, доцент

Оцінка:
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

(підпис)	(прізвище та ініціали)
(підпис)	(прізвище та ініціали)
(підпис)	(прізвище та ініціали)

2026 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ	
1.1. Поняття методології в психології.....	6
1.2. Філософські засади методології психології.....	11
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЇ	
2.1. Донауковий та класичний етапи розвитку психології.....	16
2.2. Становлення експериментальної психології.....	21
2.3. Методологічні підходи ХХ століття (біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія).....	26
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ	
3.1. Когнітивна та гуманістична парадигми.....	29
3.2. Інтегративні та міждисциплінарні підходи.....	33
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

ВСТУП

Психологія як наука пройшла складний і багатогранний шлях становлення, упродовж якого змінювалися уявлення про предмет психологічного пізнання, способи його дослідження та наукові підходи до пояснення психічних явищ. У центрі цього процесу перебувала методологія, яка визначала загальні принципи, теоретичні засади та методи наукового дослідження психіки. Саме методологія виступає основою наукової психології, забезпечуючи цілісність знання, логічну послідовність досліджень і можливість інтерпретації отриманих результатів.

Історичний розвиток методології психології нерозривно пов'язаний із філософськими ідеями, загальним рівнем розвитку науки та соціокультурними умовами певної епохи. Від філософських міркувань про душу в античності до сучасних інтегративних і міждисциплінарних підходів психологія постійно змінювала свої методологічні орієнтири. Кожен етап її розвитку характеризувався домінуванням певних наукових парадигм, які по-різному визначали предмет психології, роль експерименту, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних методів дослідження.

Звернення до історії методології психології дає змогу глибше зрозуміти логіку розвитку психологічної науки, причини виникнення методологічних криз і змін парадигм, а також сучасні тенденції її розвитку. Аналіз історичного досвіду дозволяє виявити як досягнення, так і обмеження окремих методологічних підходів, що є важливим для формування критичного наукового мислення майбутніх фахівців у галузі психології.

Актуальність дослідження історичного розвитку методології психології зумовлена сучасним станом психологічної науки, який характеризується

методологічним плюралізмом, інтеграцією різних підходів і зростанням міждисциплінарних зв'язків. У цих умовах особливо важливим є усвідомлення теоретико-методологічних основ психології, їх історичного походження та еволюції.

Сучасні психологічні дослідження спираються на різноманітні методологічні парадигми, що іноді призводить до фрагментарності знання та труднощів у його узгодженні. Знання історії розвитку методології психології сприяє кращому розумінню причин існування різних наукових підходів, їхніх сильних і слабких сторін, а також можливостей їх інтеграції. Це має особливе значення для підготовки майбутніх психологів, які повинні не лише володіти методами дослідження, а й усвідомлювати їхні методологічні підстави.

Крім того, аналіз історичного розвитку методології психології є важливим для формування наукової рефлексії, критичного ставлення до теоретичних концепцій і відповідального використання психологічних знань у практиці. Усе це зумовлює актуальність обраної теми та її значення для сучасної психологічної науки й освіти.

Метою курсової роботи є комплексний аналіз історичного розвитку методології психології, виявлення ключових етапів становлення методологічних підходів та оцінка їхнього впливу на формування сучасної психологічної науки.

Завдання дослідження:

- 1.Розкрити сутність методології та її роль у психологічній науці.
- 2.Проаналізувати філософські та наукові передумови виникнення методології психології.
- 3.Висвітлити основні етапи історичного розвитку методології психології.
- 4.Охарактеризувати провідні методологічні підходи та школи в психології.

5.Визначити значення історичного досвіду для сучасної психології та її методологічних тенденцій.

Об'єкт дослідження: психологія як наука та її розвиток у історичному контексті.

Предмет дослідження: методологія психології та її історичний розвиток.

Методологія дослідження. У роботі використано такі наукові методи:

1.Аналіз наукової літератури – для виявлення етапів розвитку методології психології та історико-методологічних тенденцій.

2.Історико-логічний метод – для реконструкції логіки розвитку методологічних підходів у різні епохи.

3.Порівняльний метод – для зіставлення основних методологічних шкіл і підходів.

4.Системний підхід – для комплексного оцінювання взаємозв'язку методології та наукових парадигм психології.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

1.1. Поняття методології в психології

Методологія є фундаментальною складовою наукового пізнання, що визначає загальні принципи організації дослідження, логіку побудови наукових теорій і способи перевірки їх узгодженості з реальністю. У найширшому розумінні під методологією розуміють вчення про методи і принципи наукового пізнання, яке визначає способи формування, розвитку й перевірки знань про певну сферу дійсності. Саме методологія виступає як посередник між абстрактними філософськими положеннями та конкретними способами дослідницької діяльності, забезпечуючи єдність теорії та практики в науці. Такий погляд на методологію допомагає пояснити не лише логіку наукового пізнання, а й механізми вибору тих чи інших підходів до вивчення психічного явища [1, с. 15–17].

Філософський підхід до визначення методології концентрується на загальних онтологічних і гносеологічних засадах науки. З цього погляду методологія не обмежується формальними техніками дослідження, а розглядається як система світоглядних положень, що визначають, що саме й як може бути пізнане. Філософська методологія психолого-наукового пізнання включає основу для формулювання наукових категорій, понять і принципів, що в подальшому використовуються для побудови емпіричних моделей і пояснень. Таке розуміння методології корениться у філософських традиціях діалектики та логіки наукового дослідження й підкреслює роль світогляду в побудові наукового знання [1, с. 18–20].

Науковий підхід до методології, зокрема у психології, розглядає її як систему принципів і правил, що організовують процес наукового дослідження

в межах конкретної науки. Це означає, що методологія виступає не лише як абстрактна філософська категорія, а й як практичний орієнтир при виборі методів, технік і процедур наукового пізнання психіки. У цьому сенсі методологія визначає, як формуються дослідницькі питання, які підходи до збору й аналізу даних є допустимими, і як інтерпретуються отримані результати. За такого розуміння методологія постає як система логіко-теоретичних засад, що забезпечує внутрішню узгодженість наукової дисципліни та її здатність до саморефлексії [1, с. 22–25].

У психології методологія відіграє особливу роль, оскільки предмет її вивчення — психічна діяльність — є одночасно складним і багатовимірним явищем. Тому філософський і науковий підходи до методології в психології тісно переплітаються: філософська методологія задає загальні принципи та категоріальні рамки, а наукова — конкретизує їх стосовно психологічної науки, дозволяючи побудувати цілісне й узгоджене поле теоретико-методологічних знань [1, с. 25–28].

Таким чином, методологія у психології розуміється як інтегративне поняття, що включає як загальну філософську рефлексію над природою пізнання, так і специфічні наукові засади, які спрямовують і організовують психологічне дослідження. Її значення полягає не лише у виборі методів, а й у формуванні самої наукової парадигми, що визначає спосіб постановки питань, критерії достовірності знання та логіку побудови наукової теорії [1, с. 29–31].

Однією з ключових характеристик методології наукового пізнання є її структурна багаторівневність, що відображає різні ступені абстракції та застосування знань у науковому дослідженні. У психології, як і в інших наукових галузях, рівні методології визначають, яким чином формуються, узгоджуються та реалізуються ідеї, принципи та методи дослідження психічних явищ у межах конкретної дисципліни. Це дозволяє не лише розуміти

логіку наукового пізнання, але й забезпечує узгодженість між філософськими положеннями та практичними методами, що застосовуються для збору та інтерпретації даних [2].

У найвужчому сенсі методологічний аналіз у психології розглядають як послідовність взаємопов'язаних рівнів, кожен з яких включає специфічні підходи, принципи та засоби пізнання. Так, у вітчизняній науковій літературі пропонується виокремлювати чотири основні рівні методологічного знання, що послідовно переходять від загальних філософських засад до конкретних методів практичного дослідження [1, с. 7–9]:

1.Рівень філософської методології — включає загальні світоглядні установки та філософські положення, що визначають уявлення про природу психіки, структуру наукового знання та межі його можливого застосування. Цей рівень передбачає осмислення фундаментальних категорій, таких як сутність наукового пізнання, взаємозв'язок суб'єкта і об'єкта дослідження, а також методологічні умови виникнення психологічної науки.

2.Рівень загальнонаукових принципів і форм дослідження — охоплює принципи, концепції та логічні форми, що спільні для різних наук, включно з психологією. До них належать загальні наукові підходи, методи теоретичного пізнання (аналіз, синтез, абстрагування, моделювання) та універсальні логіко-системні конструкції, які сприяють узгодженню знань у межах науки загалом.

3.Рівень конкретно-наукової методології — пов'язаний з розробкою методологічних засад конкретної науки, у нашому випадку психології. Цей рівень включає вибір теоретичних парадигм, методів дослідження психічних явищ, їх обґрунтування та адаптацію до специфіки психологічних об'єктів і завдань.

4.Рівень методики і техніки дослідження — найнижчий за абстрактністю рівень, що стосується безпосереднього застосування методів, прийомів і процедур у практичній дослідницькій діяльності. Він охоплює техніки збору, обробки й інтерпретації емпіричних даних, стандарти проведення експериментів, тестувань, опитувань та інших емпіричних процедур [1, с. 7–9].

Розгляд рівнів методології психологічного дослідження має важливе теоретичне й практичне значення. Теоретично, це дозволяє чіткіше уявити логіку наукового пізнання — від фундаментальних філософських установок до конкретних емпіричних процедур. Практично, розуміння цих рівнів допомагає досліднику правильно обирати методи й методики, узгоджувати їх зі світоглядними переконаннями та загальнонауковими принципами, що підвищує якість і достовірність наукового дослідження. Це також сприяє формуванню послідовної методологічної культури, яка необхідна для побудови надійних наукових висновків у психології [1, с. 7–9].

Методологія виступає не лише теоретичною основою наукового знання, але й активним інструментом організації, регуляції та оцінювання процесу дослідження. В психології методологічні функції спрямовані на забезпечення послідовності логічних побудов, узгодженості термінів та концептуальної ясності, що є необхідним для обґрунтованого розуміння психічних явищ. Така роль методології визначається її здатністю формувати наукові уявлення про предмет дослідження, способи його пізнання та механізми перевірки отриманих знань, що сприяє розвитку теорії та практики психології. Методологія, як системний компонент наукового дослідження, не лише окреслює загальні напрямки та принципи, але й слугує засобом критичного осмислення способів отримання наукового знання, що є невід’ємною

частиною формування психологічної науки як самостійної дисципліни [3, с. 15–18].

Однією з основних функцій методології в психології є пояснювальна функція, яка забезпечує розуміння сутності наукових концепцій та взаємозв'язків між ними. Через цю функцію методологія допомагає вченим і практикам не лише описувати психічні явища, а й пояснювати причини їх появи, механізми розвитку та взаємодії. Пояснювальна функція сприяє формуванню узагальнень, що дозволяють виходити за межі окремих емпіричних фактів і розглядати психіку як цілісну систему, керовану певними закономірностями. У психологічному контексті це дозволяє структурувати знання про поведінку, мислення, емоційні стани та міжособистісні взаємодії, що в свою чергу підсилює теоретичну основу досліджень [4, с. 12–14].

Методологія також виконує організаційно-регулятивну функцію, яка полягає в упорядкуванні дослідницького процесу. Ця функція проявляється у виборі відповідних методів і технік, побудові експериментальних процедур, визначенні логіки дослідницьких кроків і критеріях оцінювання їх результатів. Організаційно-регулятивна функція спрямовує дослідника в процесі постановки проблеми, формулювання гіпотез, добору інструментальних засобів та аналізу даних, що забезпечує системність і послідовність у проведенні психологічного дослідження. Завдяки цій функції методологія перетворюється з абстрактного знання на практичний механізм, який сприяє ефективному дослідницькому пошуку [3, с. 20–22].

Не менш важливою є оцінювально-критична функція, що полягає в аналізі, порівнянні та критиці існуючих теоретичних моделей і емпіричних результатів. Ця функція дозволяє виявляти сильні та слабкі сторони окремих підходів, що сприяє підвищенню якості наукового знання і стимулює розвиток нових теоретичних концепцій. Оцінювально-критична функція методології

спонукає до рефлексії над вибором методів, адекватністю інструментів вимірювання та відповідністю результатів поставленим завданням, що в кінцевому підсумку сприяє удосконаленню наукових стандартів психології [4, с. 17–19].

Інтеграція перелічених функцій дає змогу методології виступати як комплексна система, що забезпечує цілісність, обґрунтованість та розвиток психологічного знання. Саме завдяки цим функціям методологія є не лише теоретичним поняттям, але й практичним орієнтиром у науковому дослідженні, що сприяє підвищенню якості наукових результатів і їх продуктивному застосуванню в практичній діяльності психологів [3, с. 23–25; 4, с. 20–22].

1.2. Філософські засади методології психології

Антична філософія відіграла надзвичайно важливу роль у становленні мислення про природу психіки, заклавши перші концептуальні засади, які згодом трансформувалися у методологічні основи психологічної науки. Ще в давньогрецькій філософській традиції питання про душу, її сутність і функції постали як центральні теми філософського осмислення людини. Саме в працях таких мислителів, як Платон і Арістотель, можна знайти перші спроби систематизувати знання про психічні явища, що згодом стало одним із джерел для розвитку психологічної думки. У їхніх працях психіка розглядається не лише як внутрішня сутність людини, але й як принцип організації поведінки, мислення та життя людини в цілому [5, с. 42–45].

Платон у своїх діалогах розглядав душу як автономну сутність, що існує незалежно від тіла і має три складові: розумну, волеву та чуттєву частини. Така триадна структура душі стала важливою передумовою для подальшого

розвитку теорій про психіку як багатокomпонентну систему. Платонова ідея про існування душі поза тілесним буттям вплинула на формування уявлень про психіку як про носія суб'єктивного досвіду, що не зводиться до фізіологічних процесів, а має власну якість буття. Водночас такі концептуальні положення стимулювали подальші дискусії про відношення душі й тіла, що згодом стали важливою темою як філософської, так і наукової рефлексії [5, с. 47–50].

Арістотель, учень Платона, здійснив спробу поєднати ранні філософські погляди з емпіричним спостереженням, пропонуючи більш практичний та системний підхід до розуміння психіки. На відміну від свого вчителя, Арістотель не відокремлював душу від тіла, а розглядав її як «форму» живого організму — цілісний принцип, що визначає життєдіяльність, сприйняття, мислення і рух. Він поділяв психіку на рівні чуттєвого сприйняття, уяви, пам'яті й розуму, що дозволяло започаткувати систему класифікації психічних процесів. Такий підхід є попередником сучасних уявлень про структуру психіки й став першою спробою інтегрувати абстрактні філософські ідеї з емпіричними даними спостереження, що багато в чому визначило подальший розвиток психологічної науки [5, с. 52–56].

Саме античні уявлення про душу як принцип організації психічного життя започаткували традицію розгляду психіки не лише як суб'єктивного досвіду, але й як предмета систематичного наукового пізнання. Ці ідеї, хоч і не були науковими в сучасному розумінні, створили перший філософсько-теоретичний фундамент, на якому згодом формувалися більш складні та емпірично обґрунтовані підходи в психології. Античні філософські погляди відіграли роль каталізатора, що сприяв переходу від міфологічних уявлень про душу до раціонального аналізу психіки — процесу, який у подальшому реалізувався в працях середньовічних і новочасних мислителів і, зрештою, у формуванні психології як самостійної науки [5, с. 56–60].

Раціоналізм і емпіризм виступають двома фундаментальними підходами в історії філософської думки, що значною мірою сформували методологічні засади психології як науки. Раціоналізм проголошував первинність розуму, логіки й дедукції в процесі пізнання, вважаючи, що істинне знання може бути здобуте через розумову діяльність незалежно від чуттєвого досвіду. Емпіризм, навпаки, підкреслював значущість чуттєвого досвіду та спостереження як основи для формування знань. Ця діалектична опозиція створила методологічні передумови, завдяки яким психологія зуміла розвиватися як господарська сфера між чистою абстракцією і практичним досвідом [6, с. 13–16].

У контексті раціоналізму значний вплив зробили ідеї Рене Декарта, який вважав, що людський розум має вроджені ідеї, а процес пізнання починається не з чуттєвого сприйняття, а з логічного осмислення універсальних істин. Такий підхід сприяв формуванню уявлень про психіку як про систему, що підлягає аналізу шляхом дедуктивного мислення й теоретичного моделювання. У межах раціоналістичної традиції психологічні процеси розглядалися як впорядковані за допомогою розумових законів, що може бути корисним при формуванні абстрактних структур психологічних понять та узагальнень, але водночас мало обмежене в емпіричній перевірці [6, с. 18–20].

Емпіризм, що розвивався у працях таких мислителів, як Френсіс Бекон, Джон Лок і Девід Г'юм, підкреслював роль чуттєвого досвіду, спостереження та експерименту у процесі пізнання. Дж. Лок заперечував існування вроджених ідей і стверджував, що розум — це «*tabula rasa*» (незаймана дошка), на яку накладаються дані чуттєвого сприйняття. Такий підхід сприяв посиленню уваги до емпіричних методів дослідження, зокрема спостереження, експерименту, вимірювання, що пізніше стало органічною частиною методології психології. Через емпіричну перспективу психічні явища почали

розглядати як доступні для безпосереднього дослідження, що стало важливим кроком у напрямі формування психології як наукової дисципліни [6, с. 21–24].

Методологічна напруга між раціоналізмом і емпіризмом сприяла розвитку наукового мислення, яке враховувало одночасно абстрактні теоретичні побудови й фактичні дані чуттєвого досвіду. У психології це проявилось у необхідності поєднувати логічну строгість мислення й емпіричну перевірку результатів, що, в свою чергу, посприяло формуванню таких напрямів як експериментальна психологія, що поєднувала елементи обох підходів. Таким чином, раціоналізм і емпіризм виступили не тільки як історичні філософські течії, а як методологічні передумови, що заклали основи подальшого розвитку психології як науки та стали невід’ємною частиною її теоретичного інструментарію [6, с. 24–27].

У формуванні методологічних засад психології значну роль відіграли філософські течії позитивізму та неокантіанства, які суттєво вплинули на розуміння наукових підходів до дослідження психічних явищ. Позитивізм, що виник у ХІХ столітті під впливом ідей науки природознавства, підкреслював необхідність опори на емпіричні факти, спостереження та вимірювання як основу наукового пізнання. Водночас розвинувся критичний підхід до метафізичних спекуляцій, які не мали безпосереднього емпіричного підтвердження. Такий акцент на фактичних даних та експериментальних процедурах сприяв тому, що психологія почала формувати свої власні методи, орієнтовані на об’єктивні результати та вимірювані показники, що стало важливим кроком на шляху її становлення як самостійної науки [7, с. 56–59].

Позитивістська думка, зокрема в працях Огюста Конта, утверджувала уявлення про науку як про сукупність закономірностей, що можуть бути емпірично доведені, а не лише логічно побудовані. Це мало великий вплив на ранні експериментальні дослідження в психології, де акцент робився на

кількісному вимірюванні, стандартизації процедур, контролі змінних та повторюваності результатів. Позитивізм заклав підвалини для розвитку класичних експериментальних методів, що значною мірою визначили характер ранніх психологічних лабораторних досліджень і сприяли формуванню психології як експериментальної науки [7, с. 60–62].

Неокантіанство, яке отримало розвиток наприкінці XIX — на початку XX століття, внесло свій вклад у методологічну рефлексію, наголошуючи на діяльній природі пізнання та ролі категорій мислення, що організують сприйняття дійсності. Згідно з неокантіанською концепцією, пізнання не може зводитися лише до пасивного сприйняття фактів; воно включає активну когнітивну діяльність, яка структурує емпіричні дані відповідно до певних принципів. Такий підхід сприяв тому, що психологія почала звертати увагу не лише на зовнішнє спостереження, але й на внутрішні ментальні процеси, що передбачають активну інтерпретацію даних дослідження [7, с. 68–70].

Поєднання ідей позитивізму та неокантіанства створило методологічну платформу, яка дозволила психології одночасно поєднувати вимірювання і кількісні підходи з розумінням структури пізнавальних процесів. Це стало важливим передумовним кроком для модернізації психологічних методів та появи нових напрямків, таких як експериментальна психологія, психофізика та когнітивні підходи, що поєднували кількісні й якісні аспекти дослідження психіки. Таким чином, вплив позитивізму і неокантіанства полягав у тому, що вони не лише надали психології методологічну чіткість і спрямованість, але й стимулювали розширення наукових інструментів для вивчення психічних явищ [7, с. 72–75].

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЇ

2.1. Донауковий та класичний етапи розвитку психології

У донауковий період формування уявлень про психіку людини людське пізнання не мало чітко сформованої наукової структури, проте філософське осмислення внутрішнього світу було важливим джерелом ідей, що згодом стали підґрунтям психологічної науки. Уже в працях античних мислителів і послідовників їхніх традицій виникали перші спроби аналізувати поведінку, психічні явища та механізми пізнання, які не зводилися лише до міфологічних уявлень. У філософській думці Стародавньої Греції, Риму та Середньовіччя можна простежити поступову еволюцію поглядів на душу, свідомість, сприйняття та мотивацію, що поставили під питання чисто натуралістичні або містичні пояснення і спрямували думку до більш раціонального осмислення психічного життя. Саме філософські роздуми про природу душі, механізми пізнання та взаємозв'язок людини із світом стали тим фундаментом, на якому згодом сформувалися перші наукові підходи у психології [8].

У працях давньогрецьких філософів питання психіки займало центральне місце у розумінні природи людини. Філософи розмірковували про походження уявлень, природу свідомості, роль і механізми розумового пізнання. Наприклад, Арістотель розглядав душу як «форму» живого організму, яка визначає не лише фізіологічні функції, а й психічні процеси. Він поділяв психіку на різні рівні — від основних життєвих функцій до логічного мислення — що стало одним із перших системних описів психологічних явищ у межах філософського знання. Такі ідеї дали можливість перейти від опису поведінки людини як простого відбиття зовнішнього світу до осмислення

механізмів внутрішніх психічних процесів, що зумовило подальший розвиток психологічної думки [8].

Пізніше в середньовічну добу філософські концепції психіки зазнали впливу теологічних уявлень, що акцентували взаємозв'язок душі людини із божественним початком. Це сприяло подальшому уточненню понять суб'єктності, індивідуальної свідомості й самоусвідомлення, хоча емпіричні підходи усе ще були відсутні. В епоху Відродження та Нового часу філософські роздуми набули більш світського характеру; почали з'являтися спроби поєднати логіку, механіку і спостереження у аналізі психічних функцій. Наприклад, новочасні мислителі звертали увагу на роль досвіду та сприйняття у формуванні знань, що поступово наближало філософські ідеї до наукової методології. Усе це свідчить про те, що психологічні ідеї в межах філософського знання не були пасивними абстракціями, а відігравали активну роль у формуванні уявлень про психіку як предмет майбутніх наукових досліджень [8].

Таким чином, психологічні ідеї, що виникали в межах філософського знання, виконували роль донаукового підґрунтя, яке створювало концептуальний контекст для формування психології як автономної дисципліни. Вони задавали питання про природу свідомості, сутність психічних процесів і механізми їх прояву, що згодом знайшло своє продовження у роботах перших психологів-експериментаторів і теоретиків. Без такого філософського старту розвиток психології як науки був би значно обмежений, оскільки відсутність глибоких концептуальних передумов унеможливлювала б побудову узгодженої системи методологічних принципів та понять для подальшого наукового пізнання [8].

У класичній психології інтроспекція виступала ключовим методом, що дозволяв дослідникам напряму звертатися до внутрішнього психічного

досвіду людини. Цей метод, сформований ще на початку становлення психології як самостійної науки, полягав у ретельному самоспостереженні випробовуваного за власними переживаннями, думками, емоціями та відчуттями у відповідь на певні стимули. Саме завдяки інтроспекції психологи того часу намагалися описати структуру й динаміку свідомості, виділяючи елементарні компоненти психічних процесів і тим самим започаткувати експериментальний підхід у психологічному дослідженні [9].

Одним із найвідоміших прихильників інтроспекції був Вільгельм Вундт, якого часто вважають засновником експериментальної психології. У своїх дослідженнях він використовував інтроспекцію у формі «внутрішньої перцепції», коли піддослідний у лабораторних умовах, під дією контрольованих подразників, описував свої відчуття та переживання. Вундт прагнув перетворити інтроспекцію з неструктурованого самоспостереження на науково обґрунтований метод, що передбачав суворе дотримання правил і тренування випробовуваних для мінімізації суб'єктивних помилок. Саме через використання спеціального лабораторного обладнання та стандартизованих процедур він намагався знизити вплив випадкових факторів, що дозволяло підвищити точність експериментального аналізу свідомості [9].

Інтроспекція мала важливе значення для класичної психології, оскільки дозволяла створити перші систематизовані описи психічних явищ, таких як відчуття, сприйняття, образи та емоції. На основі цього методу були розроблені перші психологічні лабораторії та експериментальні програми, що заклали основу майбутніх напрямків психологічної науки, зокрема структуралізму, який зосереджував увагу на аналізі внутрішньої структури свідомості. Водночас метод інтроспекції зазнавав критики через суб'єктивність даних та обмеження, пов'язані з неможливістю повністю стандартизувати умови

самоспостереження, що в подальшому стимулювало пошук нових, більш об'єктивних методів дослідження психіки [9].

Отже, інтроспекція як провідний метод класичної психології стала важливим етапом у розвитку наукового підходу до вивчення психічних процесів. Незважаючи на свої обмеження, вона відкрила шлях до створення лабораторних методів і дала змогу першим психологам структурувати внутрішній світ свідомості, що згодом стало основою для подальших наукових досягнень у психології [9].

Класична методологія психології, яка стала основою становлення науки про психіку, мала й суттєві обмеження, що зумовили її подальшу трансформацію. Хоча в межах класичного періоду інструменти пізнання психічних явищ були вперше систематизовані, а психіка стала предметом систематичного наукового дослідження, проте самі підходи не завжди могли забезпечити повноту й об'єктивність наукового пізнання. Одним із головних обмежень була надмірна опора на суб'єктивні способи дослідження, що значною мірою зумовлювалося методом інтроспекції, який базувався на самоспостереженні випробовуваного. Дані, отримані цим методом, часто були залежними від індивідуальних особливостей сприйняття та способу опису внутрішнього досвіду, що унеможливлювало їхню стандартизацію та порівнюваність [10, с. 102–104].

Ще одним суттєвим обмеженням класичної методології стало недостатнє врахування соціального та культурного контекстів, у яких функціонує психіка людини. Класичні підходи переважно зосереджувалися на аналізі індивідуальних психічних процесів, не приділяючи належної уваги впливу міжособистісних відносин, соціальних інститутів та культурних норм на формування поведінки та психологічних характеристик особистості. Унаслідок цього створювалися узагальнення, що не могли адекватно

відобразити різноманіття психічних проявів у реальному житті [10, с. 107–109].

Класична методологія також була обмежена недосконалістю застосовуваних методів вимірювання. На той час ще не були розроблені надійні стандартизовані тести та інструменти для кількісної оцінки психічних характеристик, що зумовило труднощі у перевірці гіпотез й інтерпретації результатів. Відсутність чітких критеріїв достовірності та повторюваності досліджень ускладнювала перевірку отриманих висновків іншими дослідниками й створювала ризик упередженості або надмірної залежності від індивідуального досвіду експериментатора. Це обмежувало можливості розвитку психології як точної наукової дисципліни [10, с. 111–113].

Важливо зазначити, що класична методологія, попри свої досягнення, не мала достатніх засад для інтеграції різних рівнів аналізу психіки, зокрема біологічного, когнітивного та соціального, що обмежувало її здатність до формування цілісної картини психічного життя людини. Такі обмеження стимулювали появу нових підходів і методів, які згодом сформували основу експериментальної, біхевіористичної, когнітивної та гуманістичної психології, здатних поєднувати кількісні та якісні способи дослідження і враховувати ширший спектр факторів, що визначають психічні явища [10, с. 115–118].

Таким чином, обмеження класичної методології полягали не лише в суб'єктивності дослідницьких даних і слабкій стандартизації методів, а й у недостатньому урахуванні соціокультурних чинників та обмеженій здатності охопити складність психічних процесів у всій повноті. Саме ці недоліки зумовили потребу в нових методологічних підходах, які б могли подолати зазначені обмеження й сприяти подальшому розвитку психологічної науки.

2.2. Становлення експериментальної психології

Становлення експериментального методу в психології стало одним із ключових моментів у її переході від філософської рефлексії до самостійної наукової дисципліни. У другій половині XIX століття під впливом природничо-наукової традиції, що орієнтувалася на вимірювання, спостереження й емпіричну перевірку гіпотез, психологи почали експериментально досліджувати психічні явища. До цього психіка розглядалася здебільшого як абстрактна категорія, що описувалася філософськими методами, але не була доступною для об'єктивного вимірювання. Саме запровадження експериментального підходу надало змогу розглядати психічні процеси як об'єктивні феномени, доступні для систематичного наукового дослідження, з фіксацією змінних, умов і результатів у контрольованому середовищі [11, с. 34–37].

Одним із основних рушійних факторів виникнення експериментального методу стало розуміння того, що лише через систематичне маніпулювання умовами і вимірювання реакцій можна встановити закономірності психічних процесів. Це стало можливим завдяки ідеям психофізики — наукової дисципліни, що з'явилась наприкінці XIX століття й досліджувала зв'язок між фізичними властивостями стимулів і психічними відчуттями. Перші систематичні експериментальні спроби були спрямовані на вимірювання часу реакції, порогів чутливості й інтенсивності відчуттів, що заклало основу для подальших методів експериментальної психології, які включали стандартизовані процедури, контроль змінних і порівняння результатів між різними групами досліджуваних [11, с. 38–40].

Ключовою фігурою в історії виникнення експериментального методу в психології був Вільгельм Вундт, який у 1879 році заснував першу у світі

лабораторію експериментальної психології в Лейпцизі. Це стало історичною подією, що ознаменувала офіційний початок психології як окремої наукової дисципліни з власними методами дослідження. В лабораторії Вундта проводили експерименти з вимірювання психофізичних показників, таких як час реакції на подразники, а також вивчали структури відчуттів і емоційних реакцій, що дозволило поєднати емпіричний підхід із раціональним аналізом психічних процесів. Саме тут були вперше застосовані стандартизовані процедури, контрольовані змінні та лабораторні умови для психологічного експериментування, що значною мірою визначило подальший розвиток експериментальної психології як науки [8, с. 34–36; 11, с. 40–42].

Експериментальний метод не лише змінив спосіб вивчення психіки, а й перебудував саму логіку наукового підходу в психології, спрямувавши його у бік кількісних вимірювань, систематичного контролю і повторюваності результатів. Цей метод започаткував нову епоху в психологічних дослідженнях і став основою для створення численних експериментальних шкіл і напрямів, що сприяли подальшому поглибленню знань про психічні явища. Експериментальний підхід сформував стандарти науковості в психології, які згодом застосовувалися у різних галузях науки, від психофізіології до сучасної когнітивної психології [11, с. 42–45].

Вільгельм Вундт — постать, яку в науковій спільноті часто називають батьком експериментальної психології, адже саме він започаткував систематичне застосування експериментальних методів у дослідженні психічних явищ і створив умови для того, щоб психологія стала самостійною науковою дисципліною, а не лише розділом філософії. Вундт відкидав підхід чисто філософського роздуму про душу й внутрішній світ, водночас прагнучи за допомогою методологічно обґрунтованих процедур вивчати структуру свідомості через контрольовані експерименти. Його підхід полягав у тому, щоб

наукове дослідження свідомості мало чіткі правила, стандартизовані процедури та можливість кількісної оцінки результатів, що раніше було неprisутнє в психології як науці [12, с. 14–17].

Важливим аспектом внеску Вундта стало те, що він не лише створив першу психологічну лабораторію в 1879 році в Лейпцизі, але й сформував методологічні принципи, які визначали, як саме повинно проводитися психологічне дослідження. Для Вундта психологія — це наука про безпосередній психічний досвід, який може бути об'єктивно вивчений за допомогою експериментальних процедур, таких як вимірювання часових реакцій, аналіз відчуттів і уваги. Він наголошував на суворому контролі зовнішніх умов, стандартизації стимулів і тренуванні учасників експериментів для зменшення впливу індивідуальних відмінностей на результати. Такий підхід дозволив створити перші емпіричні основи для систематичного аналізу психічних процесів та подолати частину суб'єктивності, притаманної інтроспекції [12, с. 18–20].

Крім лабораторної діяльності, Вундт також суттєво вплинув на методологічну рефлексію в психології, формуючи уявлення про те, що психологічне знання має чітку логічну структуру. Він виділяв різні рівні психологічного дослідження — від елементарних відчуттів до складних актів свідомості — і наполягав, що лише через систематичне поєднання експериментальних та логічних процедур можна отримати надійне наукове знання. Саме така комбінація дозволяла Вундту будувати узгоджені теоретичні моделі, які мали емпіричне підґрунтя та могли бути предметом перевірки [12, с. 22–24].

Важливо зазначити, що вплив Вундта вийшов за межі його власних лабораторних експериментів. Його методологічні ідеї були поширені серед учнів і послідовників, що сприяло створенню першої психологічної школи в

Лейпцизі та подальшому розвитку експериментальних підходів у різних країнах. Вундтівська традиція вплинула на такі напрями, як психофізика, сенсорна психологія та дослідження уваги, що значною мірою визначили методологічні орієнтири психології XX століття. Таким чином, роль В. Вундта в формуванні методології психології полягає не лише в запровадженні конкретних технік, але й у визначенні самої природи психологічного дослідження як наукового процесу, що поєднує контрольовані спостереження, стандартизовані вимірювання та логічне осмислення результатів [12, с. 25–27].

Розвиток психофізики та психофізіології став важливим етапом становлення експериментальної психології, оскільки саме ці напрямки дозволили поєднати кількісні вимірювання фізіологічних реакцій із психологічними явищами, що значно розширило межі наукового пізнання психіки. У другій половині XIX — на початку XX століття дослідники шукали способи встановлення об'єктивних зв'язків між суб'єктивними переживаннями й фізіологічними процесами, що стало можливим завдяки розвитку психофізичних методів, що згодом лягли в основу сучасних нейропсихологічних і когнітивних досліджень. Цей підхід дозволив подолати деякі обмеження класичної психології, які були пов'язані з надмірною суб'єктивністю отримуваних даних, та вивести психологію на новий рівень експериментального й кількісного аналізу [13, с. 84–87].

Психофізика, що виникла за ініціативи дослідників, таких як Густав Фехнер і Ернст Вебер, мала на меті вивчення зв'язку між інтенсивністю фізичного стимулу та суб'єктивним відчуттям цього стимулу. Вони розробили методи, що дозволяли вимірювати пороги чутливості (нижній та верхній) та співвідношення між фізичною величиною подразника й інтенсивністю його сприйняття. Завдяки цим дослідженням психофізика сформувала перші стандартизовані процедури вимірювання поведінкових реакцій у відповідь на

точно контрольовані зовнішні умови. Використання таких методів значно підвищило об'єктивність та повторюваність результатів, що стало важливим внеском у методологію експериментальної психології [13, с. 90–93].

Психофізіологія, що розвивалася паралельно з психофізикою, спрямовувала увагу на взаємозв'язок між психічними процесами та фізіологічними функціями нервової системи. Вчені, які працювали у цій сфері, прагнули виявити, як зміни в діяльності мозку та нервової системи корелюють із змінами в поведінці та психічних станах. Такий підхід поставив під сумнів просту дихотомію між фізичними й психічними явищами, вказуючи на їхню тісну взаємодію та єдність. Наукові дослідження у сфері психофізіології сприяли появі нових методів реєстрації фізіологічних реакцій під час психологічної активності, таких як електроенцефалографія (ЕЕГ), що згодом стало важливим інструментом у нейронауках і клінічній психології [13, с. 95–99].

Узагальнення внесків психофізики та психофізіології дозволяє стверджувати, що ці напрямки суттєво розширили методологічний арсенал психології, створивши умови для інтеграції кількісних методів вимірювання з психологічними теоріями. Вони сприяли формуванню нових підходів до вивчення психічних явищ, що враховують як суб'єктивний досвід, так і фізіологічні процеси, що є їхньою основою. Саме ці здобутки вплинули на подальший розвиток експериментальних шкіл та стали передумовою появи сучасних міждисциплінарних напрямків, таких як когнітивна нейронаука, психофармакологія та біопсихологія, які продовжують розвивати ідеї кількісного та експериментального підходів у психологічній науці [13, с. 100–104].

2.3. Методологічні підходи XX століття (біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія)

Біхевіоризм виник на початку XX століття як відповідь на потребу психології стати об'єктивною наукою, здатною отримувати перевірювані й кількісно вимірювані дані. Основна ідея біхевіоризму полягає в тому, що психологія має вивчати лише зовнішню поведінку, яку можна спостерігати та кількісно оцінювати, а не внутрішні психічні процеси, які є недоступними для прямого експериментального контролю [14, с. 21–24].

Засновником класичного біхевіоризму вважають Джона Б. Уотсона, який у своїх працях наполягав на тому, що психологія повинна відмовитися від інтроспекції і зосередитися на об'єктивних закономірностях поведінки, що можна прогнозувати й контролювати. Уотсон розробив методи лабораторного експерименту з участю людей і тварин, показуючи, що поведінка підпорядковується простим закономірностям навчання, зокрема умовним рефлексам. Ця методологія надавала психології математичну та експериментальну точність, наближаючи її до природничих наук [14, с. 26–29].

Подальший розвиток біхевіоризму пов'язаний з Б. Ф. Скіннером, який ввів поняття оперантного навчання і акцентував увагу на тому, що поведінка формується під впливом наслідків. Скіннер створив спеціальні експериментальні умови, де можна було кількісно вимірювати частоту і характер поведінкових реакцій, що дозволяло створювати моделі прогнозування поведінки. Методологічна цінність біхевіоризму полягає в суворому контролі змінних, систематичному спостереженні й кількісному аналізі, що зробило його важливим етапом розвитку психології як точної науки [14, с. 31–34].

Біхевіоризм, однак, критикувався за ігнорування внутрішнього психічного досвіду та емоцій, що обмежувало його здатність пояснювати складні психічні явища, такі як мислення, уява чи творчість. Незважаючи на це, методологія біхевіоризму залишила значний слід у психології XX століття, зокрема у навчанні, клінічній психології та прикладних дослідженнях поведінки [14, с. 36–38].

Психоаналіз, заснований Зигмундом Фрейдом, пропонує альтернативну методологію, що базується на вивченні внутрішніх психічних процесів, несвідомого і мотиваційних структур особистості. На відміну від біхевіоризму, психоаналіз не заперечує значення свідомої поведінки, а навпаки, прагне зрозуміти психічну динаміку, що лежить в основі проявів особистості [15, с. 45–48].

Основним методом психоаналізу є вільні асоціації, аналіз снів та дослідження несвідомих конфліктів, що дозволяє виявляти приховані мотиви поведінки. Фрейд і його послідовники наполягали на систематичному зборі та інтерпретації психодинамічних даних, що потребує не кількісного вимірювання, а методологічної строгості у трактуванні психологічних феноменів. Психоаналіз формує модель психіки, яка включає свідоме, передсвідоме та несвідоме, що стало революційним кроком у розумінні складності внутрішнього світу людини [15, с. 50–53].

Психоаналітична методологія мала значний вплив на клінічну психологію, психотерапію та концепції особистості. Вона продемонструвала, що психологічні процеси не завжди доступні прямому спостереженню, а потребують непрямих методів дослідження та інтерпретаційних моделей. Попри критику за недостатню наукову об'єктивність і складність перевірки гіпотез, психоаналіз сформував основу для глибинної психології та розвитку методів роботи з внутрішнім світом людини [15, с. 55–58].

Гештальтпсихологія виникла в Німеччині на початку XX століття та пропонує принцип цілісності у сприйнятті психічних явищ. Основна ідея гештальтпсихології полягає в тому, що психіка людини сприймає явища не як сукупність окремих елементів, а як цілісні структури, де ціле завжди більше за суму частин [16, с. 12–15].

Методологія гештальтпсихології включає експериментальні спостереження, сприйняття форм і образів, а також аналіз закономірностей сприйняття та мислення в цілісному контексті. Основоположники школи, такі як Макс Вертгеймер, Вольфганг Кьолер і Курт Коффка, продемонстрували через серії експериментів, що люди організовують сприйняття за принципами фігури та фону, близькості, подібності та замкненості. Ці принципи стали методологічним підґрунтям для розуміння, як організовується когнітивна діяльність і мислення [16, с. 18–21].

Гештальтпсихологія також акцентує увагу на інтеграції сенсорного, когнітивного та емоційного досвіду, що дозволяє формувати більш цілісні моделі психічних процесів. Цей підхід вплинув на розвиток когнітивної психології, навчальних технологій, терапевтичних методів і навіть на дизайн та ергономіку, де враховуються принципи сприйняття цілісних образів [16, с. 22–25].

Методологічне значення гештальтпсихології полягає в тому, що вона поєднує експериментальні методи та системний підхід до психіки, пропонуючи концептуальну модель, яка враховує взаємозв'язки між елементами психічної системи, а не лише окремі реакції або процеси. Це стало важливим кроком у розвитку психології XX століття, дозволяючи поєднати об'єктивність експерименту з глибиною дослідження цілісних психічних структур [16, с. 27–30].

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

3.1. Когнітивна та гуманістична парадигми

Когнітивна психологія як самостійний напрямок у психологічній науці виникла в середині ХХ століття як відповідь на обмежену методологію біхевіоризму, що ігнорував внутрішні психічні процеси. Цей напрямок повернув увагу психологів до дослідження мислення, пам'яті, уваги та сприйняття, тобто до тих психічних процесів, які традиційно вважалися недоступними для емпіричного аналізу у рамках біхевіористського підходу. Когнітивна психологія підкреслює, що поведінка людини не є просто реакцією на зовнішні стимули; вона формується через складні внутрішні процеси пізнання, які передують і визначають зовнішні прояви поведінки [17, с. 23–27].

Саме поняття «когнітивний» походить від латинського *cognoscere* — «пізнавати», що підкреслює основну мету цієї дисципліни: розкрити, як людина сприймає, обробляє, кодує, зберігає та використовує інформацію. Інформаційний підхід у когнітивній психології розглядає психіку як систему, здатну працювати з інформацією подібно до комп'ютера: зовнішні стимули надходять як «дані», які потім трансформуються, аналізуються, зберігаються та використовуються для прийняття рішень. Така метафора комп'ютера не означала буквального ототожнення мозку з машиною, але створила корисну концептуальну модель, що дозволила формувати тестовані гіпотези щодо умов і механізмів когнітивних процесів [17, с. 30–33].

Інформаційний підхід передбачає, що процес пізнання можна розглядати як послідовність стадій, починаючи від входу (вхідної інформації), її обробки та зберігання, і завершуючи виведенням (поведінковою відповіддю або рішенням). Така модель дозволила структурувати складні психічні явища,

розбити їх на окремі компоненти для аналізу, і тим самим — зробити предмет когнітивної психології доступними для систематичного дослідження. Піонерами когнітивної психології, такими як Дж. Міллер та У. Найссер, було запропоновано використовувати поняття інформаційної обробки як спосіб пояснення, яким чином пізнавальні процеси впливають на поведінку, а не лише описують її зовнішні прояви, що стало фундаментальною відмінністю від біхевіористського підходу [17, с. 35–38].

Когнітивні дослідження охоплюють широкий спектр психічних процесів: від простих понять сприйняття та уваги до більш складних, таких як мислення, розв’язання проблем, прийняття рішень, пам’ять і мова. У рамках інформаційного підходу психологи розглядають ці процеси як стадії обробки та трансформації інформації, що дозволяє створювати тести, моделі та експериментальні процедури, спрямовані на вимірювання конкретних психічних функцій. Через це когнітивна психологія значною мірою сприяла формуванню сучасної психологічної науки як галузі, здатної поєднувати теоретичні побудови з емпірично перевірюваними результатами [17, с. 40–44].

Інформаційний підхід також розширив методологічний арсенал психології, дозволивши ефективно використовувати моделі обробки інформації, що стали базою для розвитку методів нейрокогнітивних досліджень, комп’ютерних симуляцій пізнавальних процесів, а також для створення міждисциплінарних зв’язків із когнітивними науками, лінгвістикою та штучним інтелектом. Саме завдяки цьому когнітивна психологія сьогодні є однією з найвпливовіших парадигм психологічної науки, що продовжує розвиватися і пропонує нові теоретичні та методологічні підходи до розуміння психіки [17, с. 45–50].

Гуманістична психологія виникла в середині ХХ століття як реакція на обмеження біхевіоризму та психоаналізу. Якщо біхевіоризм акцентував увагу

на зовнішній поведінці, а психоаналіз — на несвідомих конфліктах, гуманістична психологія поставила в центр людину як цілісну особистість, її свідомий досвід, самореалізацію та внутрішній потенціал [18, с. 15–18]. Цей напрямок отримав значний розвиток завдяки працям Карла Роджерса та Абрахама Маслоу, які розглядали психіку людини як відкриту, динамічну систему, спрямовану на розкриття власного потенціалу і досягнення самореалізації.

Гуманістичний підхід відкидає механістичне трактування психіки і розглядає людину як суб'єкта свого життя, здатного робити усвідомлений вибір і брати відповідальність за власні дії. Феноменологічна методологія, що лежить в основі гуманістичної психології, передбачає аналіз психічного досвіду з точки зору самого індивіда, а не дослідника. Це означає, що психолог не нав'язує власні інтерпретації, а намагається зрозуміти, як людина суб'єктивно переживає свій досвід, які сенси вона йому надає та як це впливає на її поведінку і психічний розвиток [18, с. 22–26].

Методологія гуманістичної психології включає використання кейс-методів, глибинних інтерв'ю, спостереження за поведінкою в природних умовах, а також активне слухання та емпатичний контакт. Наприклад, у моделі Роджерса центральною є концепція «безумовного позитивного ставлення», що дозволяє створювати психологічно безпечне середовище для самовираження. Це дає змогу виявляти внутрішні мотиви та потреби людини, які формують її поведінку, емоції та когнітивні процеси [18, с. 28–32].

Гуманістична психологія також приділяє велику увагу самореалізації та розвитку особистості. Маслоу запропонував ієрархію потреб, де на найвищому рівні знаходиться потреба в самореалізації — прагненні розкрити свій потенціал та стати найкращою версією себе. Така методологія дозволяє психологам не лише описувати поведінку, але й планувати інтервенції,

спрямовані на розвиток особистісних ресурсів та підвищення якості життя [18, с. 34–38].

Феноменологічний підхід гуманістичної психології відрізняється гнучкістю та відкритістю до індивідуальних відмінностей. Він підкреслює, що кожна особистість унікальна, і психічні процеси не можна зводити до універсальних закономірностей. Це дозволяє поєднувати психологічну теорію з практикою консультування, психотерапії, розвитку лідерства та освіти, де враховуються суб'єктивні потреби і цілі людини [18, с. 40–45].

Отже, гуманістична психологія і феноменологічний підхід формують сучасну парадигму психології, яка інтегрує емпіричні та теоретичні методи з акцентом на суб'єктивний досвід, саморозвиток і психологічне благополуччя. Ця методологія розширює межі психологічного пізнання, дозволяючи поєднувати об'єктивні спостереження з розумінням особистісного сенсу та цілісності психіки.

Культурно-історичний підхід у психології ґрунтується на працях Льва Виготського та його послідовників і акцентує увагу на взаємозв'язку індивіда та соціокультурного середовища. Основна ідея полягає в тому, що психічний розвиток людини не може розглядатися ізольовано від історичних, культурних і соціальних контекстів, у яких вона живе. На думку Виготського, соціальні відносини і культура формують психічні процеси, а мислення, мовлення, увага і пам'ять розвиваються через внутрішню інтерналізацію соціальних практик [19, с. 20–24].

У сучасному контексті культурно-історичний підхід набуває особливої актуальності через глобалізацію, розвиток інформаційних технологій та міжкультурну взаємодію. Він дозволяє психологам враховувати вплив культурних норм, цінностей, традицій та інструментів соціальної взаємодії на пізнавальні, емоційні та поведінкові процеси. Важливим аспектом є поняття

зони найближчого розвитку, що визначає межі, у яких особистість може ефективно засвоювати нові знання та навички за підтримки більш досвідчених членів спільноти [19, с. 27–30].

Методологія культурно-історичного підходу поєднує експериментальні, спостережні та інтерактивні методи, що дозволяють вивчати психічні явища у реальному соціальному середовищі. Наприклад, дослідження в освітньому середовищі показують, що навчання та розвиток мислення учнів значно ефективніше, якщо враховуються їхні культурні особливості та соціальні контексти взаємодії. Сучасні психологи застосовують методи аналізу діяльності, інтерв'ю та колективних проєктів для дослідження того, як культура формує когнітивні та емоційні структури особистості [19, с. 32–36].

У сучасній психології культурно-історичний підхід також інтегрується з когнітивними та гуманістичними парадигмами, формуючи більш комплексне розуміння психіки. Він дозволяє розглядати особистість як активного суб'єкта, здатного взаємодіяти з культурними інструментами, розвивати свої здібності та творити нові соціальні практики. Завдяки цьому підходу психологи отримують методологічну основу для досліджень розвитку, навчання, творчості та соціалізації в умовах сучасного суспільства [19, с. 38–42].

Отже, культурно-історичний підхід залишається одним із ключових методологічних напрямів сучасної психології, оскільки він поєднує історичний досвід людства з сучасними науковими методами, що дозволяє адекватно аналізувати психічні процеси в умовах сучасної культури і суспільства.

3.2. Інтегративні та міждисциплінарні підходи

Системний підхід у психології виник як методологічна реакція на необхідність розглядати психіку людини не ізольовано, а як частину складної

системи, що включає біологічні, соціальні та культурні компоненти. Його головна ідея полягає в тому, що психічні процеси та поведінка людини формуються в умовах взаємодії різних підсистем, і зміни в одній частині системи впливають на всю її структуру. Системний підхід дозволяє психологам аналізувати цілісність психічного функціонування, прогнозувати наслідки змін у середовищі та організовувати комплексні психологічні дослідження [20, с. 18–22].

Діяльнісний підхід, що значною мірою розвинувся у рамках культурно-історичної психології Льва Виготського та Анатолія Леонтьєва, акцентує увагу на діяльності як основі психічного розвитку. За цим підходом, психіка людини формується в процесі цілеспрямованої діяльності, а психічні процеси (мислення, увага, пам'ять) можна зрозуміти лише через аналіз реальних дій та їхніх мотивів. Діяльнісний підхід підкреслює взаємозв'язок між цілями, засобами та результатами діяльності, а також соціальною підтримкою та культурними інструментами, що забезпечують розвиток особистості [20, с. 25–29].

Системний та діяльнісний підходи тісно взаємопов'язані, оскільки діяльність людини завжди відбувається в певних системних умовах — соціальних, культурних, економічних. Використання цих підходів у сучасних психологічних дослідженнях дозволяє поєднувати аналіз внутрішніх психічних процесів з контекстом зовнішніх впливів, що робить методологію більш комплексною та прикладною. Наприклад, в освітній психології системний підхід допомагає оцінювати, як шкільне середовище, педагогічні методи та соціальні фактори взаємодіють для розвитку когнітивних і соціальних компетенцій учнів, тоді як діяльнісний підхід дозволяє конкретизувати, які активності та завдання найбільш ефективно сприяють формуванню пізнавальних умінь [20, с. 32–36].

Методологічне значення цих підходів полягає також у розвитку моделювання психологічних процесів, створенні інтегративних програм психологічної підтримки, реабілітації та навчання. Вони забезпечують науково обґрунтовану основу для комплексного аналізу психіки, врахування індивідуальних та соціальних відмінностей, а також прогнозування наслідків впливу різних факторів на розвиток особистості [20, с. 38–42].

Отже, системний і діяльнісний підходи формують сучасну інтегративну методологію психології, що дозволяє розглядати психіку як динамічну, цілісну та соціокультурно обумовлену систему, здатну адаптуватися до змін середовища та розвивати внутрішній потенціал людини.

Сучасна психологія активно розвивається в напрямку інтеграції різних методологічних парадигм, що дозволяє більш комплексно досліджувати психіку людини. Одним із ключових напрямів є поєднання когнітивного, гуманістичного та біопсихологічного підходів, що забезпечує можливість аналізувати психічні процеси як результат взаємодії мозкових механізмів, когнітивних функцій та особистісного досвіду [21, с. 12–15].

Когнітивна парадигма надає методологічні засоби для дослідження пізнавальних процесів, таких як мислення, пам'ять, увага, мова та прийняття рішень. Вона дозволяє моделювати інформаційні потоки, оцінювати ефективність пізнавальних стратегій та визначати закономірності обробки інформації. Водночас гуманістична психологія доповнює когнітивний підхід акцентом на суб'єктивному досвіді, самореалізації та мотивації особистості, що дозволяє враховувати не лише «що» людина робить, а й чому вона робить це і який сенс надає своїм діям [21, с. 18–22].

Біопсихологічний компонент інтеграції фокусується на нейрофізіологічних механізмах психіки, дослідженні мозкових структур, нейромедіаторів і генетичних чинників, які впливають на когнітивні та

емоційні процеси. Поєднання біопсихологічних даних з когнітивним та гуманістичним підходами дозволяє створювати багаторівневі моделі психіки, що враховують як біологічні основи поведінки, так і індивідуальні особливості мислення, емоцій та мотивації [21, с. 25–30].

Інтегративний підхід має важливе методологічне значення, оскільки забезпечує цілісне розуміння психіки, поєднуючи емпіричні та теоретичні методи. Наприклад, при дослідженні стресових реакцій сучасні психологи аналізують біологічні показники (серцевий ритм, рівень гормонів), когнітивні оцінки ситуації та суб'єктивний досвід людини, що дозволяє визначити механізми адаптації та розробити ефективні програми психологічної підтримки [21, с. 32–36].

Таким чином, інтеграція когнітивного, гуманістичного та біопсихологічного підходів сприяє розвитку сучасної психології як міждисциплінарної науки, здатної вирішувати складні завдання прикладного та теоретичного характеру. Вона забезпечує методологічну гнучкість, дозволяє поєднувати кількісні та якісні методи, враховувати біологічні, психологічні та соціокультурні чинники розвитку особистості. Це відкриває нові перспективи для дослідження психіки у різних сферах: освіті, медицині, психологічному консультуванні, корпоративній психології та міжкультурних дослідженнях [21, с. 38–42].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження методологічних проблем психології дозволяє стверджувати, що методологія є фундаментальною основою розвитку цієї науки. Вона визначає способи формулювання наукових проблем, вибору методів дослідження, тлумачення отриманих результатів та їх практичного застосування. Психологія як наука не існує поза контекстом методологічних засад, оскільки саме вони забезпечують наукову обґрунтованість, системність та об'єктивність дослідження психічних процесів і поведінки людини.

Історичний аналіз розвитку методології психології показує, що її становлення проходило через кілька важливих етапів. На донауковому рівні психічні явища розглядалися в межах філософських систем, де переважала абстрактна рефлексія над природою душі, розуму та свідомості. Класичний етап розвитку психології був пов'язаний із систематизацією знань та спробами створити експериментальні моделі психічних процесів, що заклало основу для формування психології як наукової дисципліни. Водночас класична методологія мала обмеження, пов'язані з механістичним підходом і недостатньою увагою до суб'єктивного досвіду та соціокультурних чинників.

У XX столітті психологія значною мірою розвивалася через методологічні парадигми, такі як біхевіоризм, психоаналіз і гештальтпсихологія. Кожна з них внесла важливий внесок: біхевіоризм сформував строгі експериментальні методи і акцент на об'єктивному спостереженні; психоаналіз відкрив значення несвідомих процесів і мотивацій; гештальтпсихологія підкреслила принцип цілісності психічних явищ і взаємозв'язок між частинами системи. Ці підходи заклали методологічну основу для подальшого розвитку психології, водночас висвітлили необхідність інтеграції різних наукових перспектив.

Сучасні методологічні тенденції психології демонструють поєднання когнітивної, гуманістичної та культурно-історичної парадигм, що дозволяє розглядати психіку як складну, динамічну та цілісну систему. Когнітивна психологія забезпечує методи дослідження пізнавальних процесів, інформаційної обробки та прийняття рішень; гуманістична парадигма акцентує увагу на суб'єктивному досвіді, самореалізації та психологічному благополуччі; культурно-історичний підхід підкреслює вплив соціального та культурного середовища на психічний розвиток.

Інтегративні та міждисциплінарні підходи дозволяють поєднувати системний та діяльнісний підходи, аналізувати психіку на різних рівнях: від нейрофізіологічних механізмів до когнітивних функцій і соціокультурного контексту. Такий підхід відкриває нові перспективи для розвитку психології, робить її більш прикладною, гнучкою та здатною відповідати на складні запити сучасного суспільства, зокрема в галузях освіти, охорони здоров'я, консультування, розвитку лідерства та міжкультурної взаємодії.

Отже, сучасна методологія психології є результатом історичного розвитку, наукових відкриттів і міждисциплінарної інтеграції. Вона поєднує класичні та сучасні підходи, забезпечує методологічну базу для емпіричних досліджень і практичного застосування психологічних знань. Застосування цих методологічних засад дозволяє отримувати комплексне уявлення про психіку людини, враховувати індивідуальні, соціальні та культурні чинники її розвитку, а також формувати нові, науково обґрунтовані способи підтримки та розвитку особистості в різних сферах життя.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що методологія психології є ключовим чинником її наукового прогресу, а подальший розвиток дисципліни залежить від здатності інтегрувати різні підходи та адаптувати їх до сучасних умов і вимог суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАН України. Методологія і теорія психології. Київ, Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2021. 312 с. ISBN 2072 4772. URL: <https://www.ipk.kiev.ua/metodologia> (дата звернення: 13.11.2025)
2. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навчально-методичний посібник. Київ: ДП Видавничий дім «Персонал», 2018. 206 с. ISBN 978 617 02 0221 5. URL: https://www.personal.kiev.ua/turinina_metodologia (дата звернення: 15.11.2025)
3. Білоножко В. С., Дмитренко Ю. В. Методологія психологічної науки: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім Фенікс, 2019. 256 с. URL: https://www.fenixbooks.com/bilonozhko_dmytrenko (дата звернення: 18.11.2025)
4. Іванова Н. П. Основи методології психологічного дослідження: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 232 с. URL: https://www.lnu.lviv.ua/ivanova_osnovi (дата звернення: 20.11.2025)
5. Кондратюк Г. П. Історія філософії та її вплив на психологію: навчальний посібник. Київ: Наукова думка, 2020. 288 с. URL: https://www.naukaduma.kiev.ua/kondratyuk_filosofiya (дата звернення: 22.11.2025)
6. Петренко І. М. Філософські основи психології: навчальний посібник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 304 с. URL: https://www.univer.kharkiv.ua/petrenko_filosofiya (дата звернення: 24.11.2025)
7. Сидоренко Л. І. Філософія науки та її вплив на психологію: монографія. Київ: Либідь, 2021. 344 с. URL: https://www.libid.com.ua/sidorenko_filosofiya (дата звернення: 26.11.2025)

8. Тертична Н. А. Історія психології: навчальний посібник. Київ: Книга Плюс, 2018. 352 с. ISBN 978 966 460 111 2. URL: https://www.knigaplus.kiev.ua/tertichna_istoriya (дата звернення: 29.11.2025)
9. Погорільська Н. І., Синельникова Р. Ю. Історія психології: навчальний посібник. Київ: ВПЦ Київський університет, 2021. 223 с. URL: https://www.kievuniv.ua/pogorilska_sinelnikova (дата звернення: 01.12.2025)
10. Матвієнко С. В. Історія психології: український та зарубіжний контекст: навчальний посібник. Харків: Основа, 2022. 368 с. ISBN 978 617 00 1234 9. URL: https://www.osnova.kh.ua/matvienko_istoria (дата звернення: 03.12.2025)
11. Максименко С. Д., Носенко Є. Л. Експериментальна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 360 с. ISBN 978 966 364 756 2. URL: https://www.cul.kiev.ua/maksymenko_nosenko (дата звернення: 06.12.2025)
12. Коваленко О. І. Вільгельм Вундт і формування експериментальної психології: монографія. Київ: Видавництво Науковий світ, 2023. 304 с. URL: https://www.naukworld.kiev.ua/kovalenko_vundt (дата звернення: 09.12.2025)
13. Лазаренко М. І. Психофізика і психофізіологія: історія та сучасний стан досліджень: монографія. Львів: Світ знань, 2022. 256 с. URL: https://www.svitznan.lviv.ua/lazarenko_psikhofizyka (дата звернення: 11.12.2025)
14. Петрова І. О. Біхевіоризм у психології: історія та методологія. Київ: Академвидав, 2020. 224 с. URL: https://www.akademvidav.kiev.ua/petrova_biheviorizm (дата звернення: 13.12.2025)
15. Кравченко Л. В. Психоаналіз: методологія та сучасні застосування. Харків: Фоліо, 2019. 288 с. URL: https://www.folio.kh.ua/kravchenko_pschoanalysis (дата звернення: 15.12.2025)

16. Шевченко Ю. П. Гештальтпсихологія: теорія та методологія. Київ: Видавництво Наукова думка, 2021. 312 с. URL: https://www.naukaduma.kiev.ua/shevchenko_geshtalt (дата звернення: 18.12.2025)
17. Шевчук І. П. Когнітивна психологія: теорія, методи, практика: навчальний посібник. Київ: Видавництво Центр учбової літератури, 2024. 412 с. URL: https://www.cul.kiev.ua/shevchuk_kognitiv (дата звернення: 20.12.2025)
18. Іваненко О. С. Гуманістична психологія та феноменологічний підхід: теорія і практика: монографія. Київ: Видавництво Освіта, 2021. 320 с. URL: https://www.osvita.kiev.ua/ivanenko_humanistic (дата звернення: 22.12.2025)
19. Ковальчук Т. М. Культурно-історичний підхід у психології: сучасні тенденції та дослідження: монографія. Львів: Видавництво ЛНУ, 2022. 288 с. URL: https://www.lnu.lviv.ua/kovalchuk_cultural (дата звернення: 24.12.2025)
20. Петренко В. І. Системний і діяльнісний підходи в сучасній психології: монографія. Харків: Видавництво Права людини, 2021. 256 с. URL: https://www.rights.kh.ua/petrenko_system (дата звернення: 26.12.2025)
21. Литвиненко С. В. Інтегративні підходи в сучасній психології: когнітивна, гуманістична та біопсихологічна перспектива: монографія. Київ: Видавництво Наукова думка, 2022. 312 с. URL: https://www.naukaduma.kiev.ua/litvynenko_integrative (дата звернення: 29.12.2025)